

Maria Stanciu Istrate

VARLAAM ȘI IOASAF. PARTICULARITĂȚI SINTACTICE TRIBUTARE ORIGINALULUI SLAVON

1. Asemenea traducerilor epocii vechi, tălmăcirea dată de cel de-al doilea logofăt al lui Matei Basarab, Udriște Năsturel, romanului popular *Varlaam și Ioasaf*, poartă amprenta izvorului din care provine. Manuscrisul original al traducerii, efectuată la jumătatea veacului al XVII-lea, în 1648 sau 1649, după un izvod slavon neidentificat, s-a pierdut. Cea mai veche copie descendentă din originalul răătăcit al traducerii lui Năsturel, ajunsă până în zilele noastre, o reprezintă manuscrisul 588 de la BAR din București, în cuprinsul căruia istoria prințului indian Ioasaf, inițiat în creștinism de ascețul Varlaam, se așterne pe două coloane, în variantă românească și în variantă slavă¹.

La nivel sintactic, traducerea lui Udriște Năsturel, cea mai valoroasă dintre toate câte s-au dat acestei hagiografii, cuprinde o serie de construcții manieriste influențate de prototipul slavon, asupra cărora ne-am oprit într-o contribuție anterioară². Construcții sintactice asemănătoare au fost înregistrate în traduceri din secolul al XVI-lea ca urmare a fidelității acestora față de originalele slavone, maghiare sau latine din care provin³. La rândul ei, slavona, pentru care asemenea construcții erau la fel de nefamiliare ca și pentru română, le-a preluat din greacă, limbă pentru care dislocarea sintactică reprezintă un procedeu stilistic utilizat frecvent⁴.

Topica românească de la jumătatea veacului al XVII-lea este destul de variată și influențată deopotrivă de factori interni și externi. Întrurirea sintaxei populare a avut ca rezultat topica liberă, neconstrânsă de regulile ori canoanele sintaxei limbilor culte. Ordinea firească, S–P–O, putea fi modificată odată cu generalizarea folosirii prepoziției *p(r)e* la acuzativ, astfel încât complementul putea sta în locul subiectului (O–P–S) etc. La generalizarea topicii libere a propozițiilor a contribuit și tendința de dublare a complementului direct și indirect.

---

¹ Text editat în Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. „Varlaam și Ioasaf” în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013, p. 86–325.

² Vezi Maria Stanciu Istrate, *Un cărturar român în căutarea literarității: Udriște Năsturel*, în LR, LX, 2011, nr. 1, p. 86–94.

³ Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, coordonator Ion Gheție, București, 1997 (în continuare: ILRLEV), p. 172.

⁴ Vezi C. Frâncu, *Topica lui mai și a altor adverbe (cam, prea, și, tot) în construcții de tipul (nu) mă mai duc*, în LL, III, 1983, p. 321–335.

LR, LXIX, nr. 1, p. 67–77, București, 2020

Limba traducerilor se păstrează însă oarecum în afara acestei tendințe spre topica liberă, mai ales în cazul cărturarilor poligloți, care doreau să creeze o limbă literară apropiată de limbile clasice. Astfel, personalități ale epocii, ca Miron Costin, Nicolae Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino ori Dimitrie Cantemir, alături de care poate sta și Udriște Năsturel, optează în scrierile lor pentru topica fixă, plasând verbul la sfârșitul propoziției, antepunând determinantele atributive sau circumstanțiale⁵. Totodată, limba folosită de ei poate conține, hiperbaturi ori construcții participiale și gerunziale artificiale.

În lucrarea anterioară, dedicată construcțiilor sintactice care se abat de la topica liberă, am ajuns la concluzia că păstrarea unor structuri marcate de influența sintaxei slavone în traducerea romanului popular *Varlaam și Ioasaf*, constituie trăsături ale unui manierism sintactic manifestat conștient de Udriște Năsturel, în scopuri estetizante⁶.

Alături de aceste trăsături care diferențiază limba traducerii lui Năsturel de limba vorbită, au fost înregistrate alte particularități sintactice diferite de româna actuală, tributare originalului slavon. Dintre acestea, am ales spre analiză modalitățile de exprimare a complementului de agent, a complementului indirect și a circumstanțialului instrumental. Deși varianta slavonă din manuscrisul 588 nu este cea care a stat la baza traducerii lui Udriște Năsturel, ea constituie suportul necesar unei analize lingvistice comparative. Diferențele dintre cele două redacții sunt minime, porțiunile în care cele două texte se depărtează nefiind luate în seamă în cercetarea de față.

2. COMPLEMENTUL DE AGENT

În limba veche, ca și în limba actuală, complementul de agent are ca regent un verb la diateza pasivă, un participiu cu valoare pasivă sau un verb pasiv reflexiv⁷.

Cel mai vechi și, în același timp, cel mai frecvent mod de exprimare a complementului de agent în slava veche era instrumentalul, indiferent dacă agentul reprezenta o persoană sau dacă era inanimat⁸. Ca urmare a tendinței către analitism și precizie, s-a trecut, cu timpul, de la exprimarea sintetică la exprimarea analitică a agentului, instrumentalul fiind înlocuit încă de prin secolul al XII-lea de construcțiile în genitiv cu prepoziția *отъ*. Acestea au devenit modalitatea cea mai

⁵ Vezi ILRLV, p. 372.

⁶ Afirmații asemănătoare au fost făcute în legătură cu sintaxa lui Dimitrie Cantemir. Vezi, în acest sens, Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1971, p. 377–380. Vezi, de asemenea, Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc*, Iași, 2002, p. 90.

⁷ Vezi Fulvia Ciobanu, în *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, coordonator Mioara Avram, București, 2007, p. 142.

⁸ Vezi Pandele Olteanu, *Slava veche și slavona românească*, București, 1975, p. 191.

frecventă în exprimarea complementului de agent în limbile slave de apus, respectiv în croată și slovenă⁹. Pandele Olteanu avansează ipoteza că „la schimbarea instrumentului prin genitiv cu prepoziție a contribuit și originalul grecesc, în care era un caz prepozițional, de obicei genitivul cu prepoziția *ἰπὸ*”¹⁰.

Influența limbii slavone în exprimarea agentului în textele vechi din secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea a fost remarcată în studiile de specialitate¹¹.

În capitolul dedicat sintaxei textelor din perioada 1532–1640, Constantin Frâncu afirmă: „Ca urmare a fidelității față de unele originale slavone în care agentul apărea în dativ, unele traduceri din secolul al XVI-lea atestă sporadic și un complement de agent în dativ, care se întâlnește alături de cel prepozițional în acuzativ. (...) Tot ca influență străină, mai precis slavonă, întâlnim în unele texte traduse din secolul al XVI-lea și de la începutul secolului al XVII-lea un complement de agent cu prepozițiile *cu* și *de la*”¹².

Fulvia Ciobanu avansează posibilitatea unei influențe slave în privința complementului de agent în dativ, confruntând un citat din *Cazania a doua* a lui Coresi cu corespondentul acestuia din *Cazania de la Zabludov* care-i susține supoziția¹³.

În recent apăruta *Sintaxă a limbii române vechi*¹⁴, Andra Vasilescu constată, la rândul său, că cele mai frecvente prepoziții care introduceau un complement de agent în limba veche erau *de*, *de la*, *din/den*, *de către*, *pentru* și *la* „care conservau parțial sensul inerent și sincretismul din limba slavonă”¹⁵.

În privința mijloacelor de realizare, Paula Diaconescu¹⁶ observă că atât în româna modernă, cât și în româna veche există două construcții de „a marca, într-o propoziție, pe lângă un anumit raport, și ideea de agent al verbului cu înțeles pasiv”¹⁷. Este vorba despre complemente introduse de prepozițiile: *prin*, *de la*, *din*, *despre*, *întru*, *la*, *a* și complemente exprimate prin substantive aflate în cazul dativ.

Traducerea de care ne ocupăm oferă exemple atât pentru exprimarea prepozițională a complementului de agent, cât și exemple în care această funcție este exprimată sintetic, prin substantive ori substitute ale acestora, aflate în cazul dativ.

⁹ *Ibidem*, p. 191–192

¹⁰ *Ibidem*, p. 191.

¹¹ Vezi Mariana Costinescu, *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de ~, București, 1981, p. 160, ILRLEV, p. 153–154; C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, 2009, p. 179.

¹² ILRLEV, p. 153.

¹³ Vezi Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 143.

¹⁴ Editor Gabriela Pană Dindelegan, București, 2019.

¹⁵ Vezi, Andra Vasilescu, în *Sintaxa limbii române vechi*, p. 185–186.

¹⁶ Vezi Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent în limba actuală LR*, VIII, 1959, p. 3–17.

¹⁷ *Ibidem*, p. 8.

2.1. Complement de agent în cazul acuzativ

Între cele două modalități de exprimare a complementului de agent cel mai frecvent înregistrată este cea prepozițională. Prepozițiile care-l precedă sunt: *cu*, *de*, *de cătră*, *de la* și *den*. Le vom analiza pe rând:

de

Prepoziția utilizată de regulă înaintea unui complement de agent în textele din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea¹⁸ este *de*, situație moștenită din latină¹⁹, care s-a păstrat până în româna contemporană. Agentul din exemplele citate este exprimat fie prin substantive animate (3, 4, 5, 6), fie prin nume abstracte (1, 2, 7) și determină, cel mai adesea, un verb la diateza pasivă (1, 2, 4, 5, 6, 7) sau un participiu (3):

1. *și bucuria și veseliia carea nici de o grije și nici de o scârbă atinsă nu iaste* (139^f); cf. în sl. и радость и веселіе въсакоа печали и скръби неприча^{CT}но;
2. *slava măriei lui neajunsă iaste de cugetele omenești* (151^v); cf. în sl.: слава величествіа его непости^Ж на помысли члч^Ккыми;
3. *având picioarele lui rău sfârâmate de o gadină* (17^f); cf. în sl.: люте ѿ свѣра нвосѣ съкрѡшенѣ имѡца;
4. *iară deaca fură dumnezeii goniți de dumnezei și junghiaț și răpiț și arși, iată că nu le iaste firea una* (223^v); cf. în sl. аще^Ж быша боши гоними боговъ и заклани и расх^Ущени и съжежени се нѣ^{CT} е^{CT}ство едино;
5. *aflată fu mie calea adevărului, cari de înțelepți oameni ca aceia, cari și cu cuvânt, și cu înțelepciune dăruit și cinstiț fură, mărturisită iaste cum că altă credință și altă leage nu mai iaste* (205^f); cf. în sl. (...) ѿ премѡдры^Х чл^Къ таковы^Х. ... свѣ^Атѣ^Аствова^Н е^{CT}.
6. *bunătățile ce sânt fâgăduite de stăpânu meu* (208^f); cf. în sl. бл^Ггад же свѣ^Ца^Нна ѿ вл^Акы моего;
7. *Însă era tras de obiceaiul cel rrău și de năravul ce se întărise într-însul cu pohte rreale* (210^v); cf. în sl. вбаче ваше влѣко^М вбывчае^М лѡкавы^М и правом оутверд^Ивши^Аса въ не^М стр^{CT}ьми злыми;

de cătră

Prepoziția compusă *de cătră*, marcă a complementului de agent personal în româna contemporană²⁰, introduce rar un complement de agent în textele din epoca

¹⁸ Vezi Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 143.

¹⁹ Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 9.

²⁰ Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 11.

veche²¹. Ovid Densusianu observă că în secolul al XVI-lea *de cătră* apare uneori în locul lui *de* sau al lui *de la*²². Constatăm însă că în niciunul dintre exemplele citate de el prepoziția analizată nu introduce un complement de agent. La rândul nostru, am întâlnit-o izolat cu această funcție în textul nostru:

Dară decât toate alalte, aceasta iaste mai rea: a fi cineva înstriinat de cătră Dumnezeu și lepădat de la preadulce fața lui și a fi lipsit de acea nespūsă slavă și a fi vădit naintea a toată lumea și a se rușina cu rușinea carea sfârșenie nu mai are (63^v), cf. în sl.: тмами мѣченіа паче же въсѣхъ, сіе еѣт злѣйшее, быти комѣ чѣждѣ ѿ бѣга и ѿврженѣ ѿ преславаго лица его и быти лишенѣ ѿноѣ неказаніа славы.

În exemplul de mai sus, remarcăm, totodată, alte două componente de agent, precedate de prepozițiile *de* și *de la*.

de la

Prepoziția cel mai frecvent întâlnită înaintea unui complement de agent în textul analizat este *de la*:

1. *Să se delunge, dară, aceastea de la tine astăzi și să șază cu tine la ascultarea cuvintelor ce se vor grăi la judecată chipzuiala și dereptatea* (5^v); cf. în sl. да ѿстѣпѣта оубо сіа днеѣ ѿ тебе, и дасадета же с тобою на послѣшаніе глѣмыхъ на сѣдѣ съмысль и правда;
2. *Aceastea așa slobod și cu dulceață fiind grăite de la omul lu Dumnezeu* (11^v), cf. сѣмъ тако свободныѣ и славо реченымъ ѿ члѣка бжїа;
3. *moartea ce ne se aduce nouă de la voi ne iaste o treacere cătră viața cea mai bună* (23^v); cf. în sl. смръть наносимаа нам ѿ ваѣ вывѣе прѣхоу къ жиѣни лѣчшеи прѣносѣциѣи;
4. *dară n-aș cetit ce vă e zis de la Dumnezeu zicând* (66^v); cf. în sl. нѣсте ли члѣи речеѣнаго вам ѿ бѣга глѣюца;
5. *o pildă-ț voi arăta, carea mie spusă e de la un bărbat înțelept* (78^r); cf. în sl.: но ѿбаче приѣчѣ прѣложѣти, къ мнѣ речеѣнѣ вывшѣ ѿ нѣко его мѣжа прѣмѣдра;
6. *osânda ce i se aduse de la Ziditoriul derept neascultarea* (178^r); cf. în sl.: ѿсѣженіи принесеѣнѣи емѣ ѿ сѣдѣтелѣ за прѣсѣшаніе;
7. *Și de la dânsul sfătuit fu un sfat rrău și păgubos* (235^v); cf. în sl.: и ѿ того надчѣвса сѣвѣтѣ лѣкавнѣи пагѣбнѣи;
8. *cealea ce-i era poruncite lui de la Tevda* (239^v); cf. în sl.: заповѣданѣа во емѣ ѿ ѡѣды;

²¹ Fulvia Ciobanu, *opt. cit.*, p. 143.

²² Vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Tome II, *Le seizième siècle*, București, 1938, p. 404.

9. *sânțeș scumpăraș den vîiața cea deșartă, de la părinți dată* (176^r); cf. contextul slavon în care complementul de agent nu este precedat de prepoziția sl. *Ѡ*: *иъбавлени бысте Ѡ житіа сѣдеѠнаго Ѡци предана*.
10. *Și acestor ce ți se grăiră de la mine, noi putem fi ție pildă și izvod* (194^v); cf. contextul slavon în care complementul de agent nu este precedat de prepoziția sl. *Ѡ*: *и сѣмъ глѣмъ мною можеѠ ти быти приѠчаи подобіе*.
11. *nu leage proaspătă învăț eu pre tine (...), ce carea dată ne iaste de la cei de demult* (128^v); cf. în sl.: *не въ новотвореніе закона наѣчаютъ (...), но Ѡ древныхъ данныхъ намъ естѣ*;
12. *De atuncea cercate era de la dânsul temnițele* (262^r); cf. în sl. *Ѡ толѣ възыскѣми бахѣ Ѡ него темница*;
13. *și de dulcea și veasela vîiașă săturându-ne, carea tuturor oamenilor de la dânsii se dăruiaște* (205^r); cf. în sl.: *и слакъѣ и радостныѣ жиѣни насыщѣѠ сѣѣ въ сѣѣ члѣкѣ Ѡ нихъ дароуѣѠ сѣѣ*.

Cu excepția exemplelor 9 și 10, prepoziția compusă *de la* traduce construcții genitivale slavone cu prepoziția sl. *отѣ*²³. Este foarte posibil ca *отѣ* să lipsească din exemplul al nouălea din cauza neatenției copistului, indus în eroare de cuvântul imediat următor, *Ѡци*, a cărui silabă inițială coincide cu prepoziția.

Avem a face, prin urmare, cu un calc sintactic după slavonă, limbă în care *отѣ* poate exprima atât agentul, cât și locul²⁴. Prin urmare, pe lângă valoarea locală proprie, prepoziția *de la* ajunge să exprime și agentul.

Contextele citate au scos la iveală faptul că agentul a fost generat atât de verbe la diateza pasivă (2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12), cât și de reflexive cu valoare pasivă (1, 3, 6, 10, 13). În exemplul al nouălea, regentul este un participiu.

den

Complementul de agent introdus de prepoziția *den* are ca model, la rândul său, construcții slavone prepoziționale cu *отѣ*²⁵. Pe lângă nuanța de agent, calchiată după slavonă, complementul astfel construit poate avea și nuanțe locale sau temporale, prepoziția *den* apărând în limba veche și înaintea complementului circumstanțial de loc²⁶ sau de timp²⁷.

1. *Aceasta iaste taina cea mare, ascunsă den veaci și den neamuri, iară la marginea ailor arătată neamu<lu>i omenesc* (54^v–55^r); cf. în sl. *сїе естѣ великое тайѣство сѣкровеное Ѡ въкоѣ и Ѡ родовъ на послѣдѣже лѣтпоѣ ѣвлѣше сѣѣ родѣ члѣкомѣ*

²³ Vezi ILRLEV, p. 353; C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 179.

²⁴ Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 160.

²⁵ C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 179.

²⁶ Vezi Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 153 ș.u

²⁷ *Ibidem*, p. 145 ș.u.

2. *Că pre aceasta tocmitoare de-a nu greși întru dumnezeiasca făgăduire și ajutătoare nesticăciunei ce ne e dată den dumnezeiescul botez, știmu-o* (108^{r-v}); cf. în sl. (...) даномъ на^m ѿ бж҃твнаго крщеніа съвѣдае^m.
3. *ce iaste împreunarea acelor doauă firi întru un stat, cari noauă în dar ne sânt spuse den dumnezeieștile scripturi* (165^v); cf. în sl.: что е^{ст} съвѣдѣніе обою е^{ст}ствѣ въ едиⁿ съставѣ и^ж на^m бл҃годѣ^mно речена ѿ бж҃твнѣхъ писаніи.
4. *Și den multe scripturi sântem învățați tării pocăinței și mai vârtos den lucrurile și den pildele Domnului nostru, lu Isus Hristos* (93^v); cf. în sl.: и ѿ многи^x писаніи оучими есмы силѣ показніа, и паче ѿ дѣлєсь и ѿ притчѣ гдѣ нашего Ісуса Х҃а.

În exemplele citate agentul este exprimat prin substantive inanimat (*den veaci și den neamuri, den botez, den scripturi, den scripturi și den lucrurile și den pildele*) și determină fie un participiu (1: *ascunsă*), fie un verb la diateza pasivă (2, 3, 4).

cu

Complementul de agent construit cu prepoziția *cu* este, de asemenea, rezultatul unui calc sintactic după slavonă, limbă în care, așa cum am observat anterior, această funcție sintactică este exprimată cel mai adesea prin cazul instrumental²⁸. Ca și în slavonă, complementele de agent construite cu această prepoziție păstrează nuanța instrumentală²⁹:

1. *a se înșela cu nădejdi nearătate* (22^v); cf. în sl. прѣ^мцѣтиса надеждами не^мавле^mыми;
2. *să fiți arși cu foc* (22^v); cf. în sl. да вѣдете съ^жжени ѿгне^m.
3. *Nahor cu cuvintele ceale de moarte a lu Ioasaf fu spăimat* (210^r); cf. în sl. Нахоръ прѣтительными Іѡасафа гл҃ѣ оустрашеⁿ.
4. *Însă era tras de obiceaiul cel rău și de năravul ce se întărise într-însul cu pohte rreale, cu cari ținut era ca cu nește zăbale și ca cu un frâu* (210^v); cf. ѿбаче баше влекомъ ѿбычае^m лѣкавы^m и право^m оутвѣрди^mвыи^mса въ не^mспрѣ^тьми злыми и^ж дрѣжи^m баше аки врѣ^здами и оу злою.

De remarcat că în exemplul al patrulea avem a face cu trei complemente de agent: unul precedat de prepoziția *de*, celelalte de *cu*. Totodată, remarcăm că în slavonă complementul analizat se află, de fiecare dată, la cazul instrumental.

2.2. Complement de agent în cazul dativ

Fără a invoca o influență străină, Paula Diaconescu observă că „dativul, cazul specific complementului indirect, exprimă ideea de agent al unui verb la diateza

²⁸ Vezi Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 191. Vezi, de asemenea, Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 154; C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 179.

²⁹ Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, 2009, p. 210.

pasivă, dacă este întrebuințat după verbe care exprimă un act de cunoaștere sau un sentiment”. Puținele ocurențe de acest tip, înregistrate în traducerea lui Năsturel, atestă un complement de agent cerut de verbe care corespund criteriilor enunțate de Paula Diaconescu, respectiv *a fi cinstit și lăudat* și *a fi cinstit și înfricoșat*. În plus, ele redau fidel construcții slavone cu agentul aflat în cazul dativ, altfel spus, sunt calcuri sintactice.

1. *Iară mie, tatălui tău, întru toată viața ta dragu-mi veri fi și tuturor oamenilor cinstit și lăudat* (203^r); cf. sl. *мнѣ*кѣ* ѡцѣ* твоємѣ въ вѣсе* житїи твоє*мъ любезе*³⁰ ми бѣдѣши, и въ сѣ*мъ члѣкѣ*мъ честѣ* и похвалѣ**.
2. *Că nu atâta pohtia el să fie cinstit și înfricoșat **nărodului** pântru semeția și trufia puterii și pântru măriia împărăției, cât pântru smereniia și pântru blândețele* (259^v); *ибо не толико желаше ѡ* бити честѣ* и страше* **народѣ**, ради грѣдости власте*скыа и велико лѣгїа црѣкаго* (...);

3. COMPLEMENTUL INDIRECT ÎN DATIV

Așa cum se întâmplă în scrierile epocii, complementul indirect are o frecvență ridicată în traducerea lui Năsturel și este exprimat fie prin nume în dativ, fie prin construcții prepoziționale cu cazul impus de prepoziție. Distribuția diferită și frecvența sporită față de limba actuală se explică prin faptul că putea fi impus de verbe care mai târziu și-au schimbat regimul cauzal, ajungând să fie construite cu cazul acuzativ, generând un complement direct, și nu cu dativul – complement indirect, cum se întâmpla în epoca veche³¹. Același complement se construia și cu prepoziții ca: *a, la, către, spre, de la* „de”, *dereptu* „de”, *după* „de”, care și-au limitat apoi utilizarea³².

3.1. Construcții prepoziționale echivalente cu dativul

Traducerea lui Udriște Năsturel conține construcții prepoziționale cu *a, către* sau *la*, echivalente cu dativul obiect indirect din originalul slavon, arhaice astăzi, dar frecvent întâlnite în vechile traduceri românești³³:

1. *Arătă-se ucenicilor lui, dându-le pace și cu dânsii **a tot neamul** omenesc* (53^l), cf. în sl.: *ѡбвисѣ ѡученикѣ*мъ своимъ ми*рѣ даѡ имъ, и пѡми въ семѣ*мъ родѣ члѣ*комѣ**;

³⁰ Glosat marginal: *ѡбрѡдова**.

³¹ C. Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 175.

³² Vezi Ion Gheție, studiu lingvistic PH, p. 52; Frâncu, *Gramatica limbii române vechi*, p. 175.

³³ *Ibidem*.

2. *slujind a striini nu dumnezei, ce draci pierzători și a idoli surzi și nesimțitori* (77^r); cf. în sl.: *слѣжаща тѣжды^m не вогу^m, но вѣсѡ^m пагѣбны^m и кѣмироу^m глѣхы^m и нечювстве^mны^m*;
3. *a viața de tot grea se da pre sine* (102^r); cf. în sl.: *и сими житію жестокоѣ предавшѣ себе*;
4. *a stăpân hitlean ca acesta au slujit* (110^v), cf. în sl.: *и влѣцѣ лѣквомѣ таковоѣ работавших*;
5. *Că cu puteare iaste aceasta a tot cine va vrea* (170^r); cf. în sl.: *вѣ³мо²но во се вѣсакомѣ хотѣщемѣ*;
6. *de multe ori slujiră a dumnezeii păgânești* (224^v); cf. în sl. *множице^ю послѣжиша бого^m пазыческы^m*;
7. *a toată corabiia face peire* (274^v); cf. în sl. *вѣсемѣ кораблюсѣ тваремѣ пагѣбѣ*;
8. *nu atâta pacoste face a tot ȋnărodul, cătu-ș face lui* (274^v); cf. *не толикѣ пако^{ст} твори^m вѣсемѣ народѣ, еликѣ себѣ*;
9. *cuvântul meu ce zic cătră tine* (34^v); cf. în sl.: *слово мое є^ж глѡ к тебѣ*;
10. *Cătră aceasta răspunse împăratul* (5^v); cf. în sl.: *противѣ же семѣ вѣѣца црѣ*;
11. *cătră dulce, adevărata lumină se apropiia* (1^{r-v}); cf. în sl. *къ сла^комѣ же и исти^номѣ свѣтѣ прилагѣсѣ*;
12. *cătră a lui fărădelege poruncă se apropiia* (2^r); cf. în sl.: *къ вѣзакѣ^mномѣ его прилагѣсѣ повелѣнію*;
13. *la oameni nici ȋntru un chip nu iaste cu puteare a arăta a lui slavă și puteare* (146^r); cf. *ѡ члѣкѣ ѡню^а нѣстѣ вѣзмо²но показати славу его и силѣ*.

Dacă exemplele 1–8 redau prin construcții cu prepoziția *a* un dativ slavon construit sintetic, în exemplele al nouălea și al zecelea același caz este cerut de *verba dicendi*, constatându-se, în același timp simetria cu corespondentele slavone, în care cazul dativ este impus de prepoziția *къ*, situație comună și exemplelor 11 și 12.

Construcțiile cu prepoziția *la*, echivalente cu dativul, sunt mai rare. Exemplul 13 are drept corespondent în slavonă un complement indirect în genitiv, construit cu prepoziția *отъ*³⁴.

3.2. Verbe care impun cazul dativ

Textul prezintă numeroase exemple în care verbe ca: *a ajuta, a se închina, a se încrede, a se lipi, a se pleca, a se ruga, a sluji, a urma* apar construite cu un complement indirect în dativ, așa cum se întâmplă în originalul slavon:

1. *nu sânt harnici de-a-ș ajuta șie și de a se păzi* (80^r); cf. în sl.: *якѡ не сѣ^m до^{ст}оины помощи себѣ и хранити*;
2. *se închina lor și slujia făpturii mai vârtos decât celuia ce o făcuse* (46^r); cf. în sl.: *покланѣсѣ им и слѣжаще твари паче сътворѣшаго ѡ*;

³⁴ Vezi Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 188.

3. *Și iaste a te mai încreade nestătătoarelor vânturi vihorâte, sau urmei de corabiia ce înoată preste adâncătură, decât bogăției omenеști, câtă blăstemăție* (200^f); cf. în sl. и єст паче вѣровати нестоѡци^м вѡра^м, или слѣдѡ корабла плаваюцѡго по глѡбинѣ, нежели вога^мствѡ члч^ккомѡ, колика ѡкааніа.
4. *trăind lipit trupelor pământești* (123^v); cf. în sl.: превывахъ прило^жса прѡдомъ земнымъ;
5. *a mă lipi cu totul cătră nădejtile veacınice* (6^f); cf. în sl. приложити въ сего себе къ вѣчнымъ надежда^м;
6. *eu nu mă voiu pleca ție* (10^f); cf. în sl. азъ не покарюса тебѣ;
7. *Lu Dumnezeu mă rog să te înveațe aceastea* (146^f); cf. în sl.: Бѡи млюса надчититѡ симъ;
8. *Domnului meu slujesc* (250^f); cf. în sl.: Гѡи моемѡ слѡжѡ;
9. *urmând noi cuvintelor fericiților acelora* (108^v); cf. în sl.: послѣдѡюще словесе^м блаженыхъ ѡнѣхъ.

Ulterior, chiar și în traduceriile din slavă, complementul indirect cerut de aceste verbe va fi înlocuit de complementul direct sau de construcții prepoziționale în acuzativ³⁵.

4. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL INSTRUMENTAL ÎN DATIV

Accidental am consemnat o ocurență a complementului instrumental în dativ, ca urmare a imitării modelului slavon:

Tu amu te d[u]ci la răpaos, iară pre mine mă la[și] în scârbă și în patime și încă mai nainte până a mă deprinde eu luptelor postniciei (287^v); cf. în sl. (...) и преж^е даже ѡбдчитисѡ стр^аніемъ по^стничества;

Asemenea construcții au fost înregistrate sporadic în traduceriile după originale slavone din secolul al XVI-lea, încetând să mai apară în textele din primele decenii ale secolului al XVII-lea³⁶.

5. CONCLUZII

La nivel sintactic, limba traducerii lui Udriște Năsturel oferă numeroase exemple în care originalul slavon și-a pus amprenta, diferențiind-o substanțial de limba actuală. Analiza noastră a avut în vedere evidențierea modalităților de exprimare a complementului de agent, a complementului indirect și a complementului circumstanțial instrumental, influențate de originalul slavon. Unele dintre aceste

³⁵ ILRLEV, p. 352.

³⁶ ILRLEV, p. 156.

calcuri sintactice, cum este complementul circumstanțial instrumental în dativ, erau neobișnuite chiar în epoca apariției lor. Altele, cum ar fi complementul de agent construit cu prepoziția compusă *de la*, deși utilizate cu intensitate, nu s-au putut impune. Mai rezistentă decât vocabularul la influențele externe, sintaxa românească a respins aceste inovații.

BARLAAM ET JOASAPH. PARTICULARITÉS SYNTAXIQUES
ATTRIBUÉES À L'ORIGINEL SLAVON

(Résumé)

Au niveau syntaxique, le roman populaire de *Barlaam et Joasaph*, traduit au milieu du XVIIe siècle par Udriște Năsturel, offre des nombreux exemples calqués sur l'originel slavon, ce qui explique les différences considérables entre celui-ci et la langue actuelle. Notre analyse porte sur la mise en évidence des modalités d'expression du complément d'agent, du complément d'objet indirect et du complément circonstanciel instrumental sous l'influence de l'originel slavon. Quelques-uns de ces calques syntaxiques, tel le circonstanciel instrumental au datif, étaient inhabituels même pendant l'époque de leur apparition. D'autres, tel le complément d'agent avec la préposition composée *de la*, se sont avérés caduques malgré l'utilisation fréquente à l'époque. Plus réfractaire aux influences de l'extérieur, la syntaxe du roumain a rejeté ces innovations.

Cuvinte-cheie: Varlaam și Ioasaf, epoca veche, original slavon, calc sintactic, complement de agent, construcții prepoziționale echivalente cu dativul.

Mots-clés: Barlaam et Joasaph, originel slavon, calque syntaxique, la période ancienne, complément d'agent, constructions prépositionnelles pour le datif.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*